

PEDAGOGISCHE PROFESSIONALITEIT

EEN INLEIDING OP
HET WERKEN MET
EN VOOR JEUGD

ROEL VAN GOOR
&
LOES HOUWELING

Pedagogische professionaliteit

PEDAGOGISCHE PROFESSIONALITEIT

Een inleiding op het werken met en voor jeugd

Roel van Goor

Loes Houweling

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2024

WWW.COUTINHO.NL/PEDAGOGISCHEPROFESSIONALITEIT

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit links en tips.

© 2021 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2021, tweede oplage 2024

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Garlic, Amsterdam

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0752 8

NUR: 847

VOORWOORD

Dit boek is geschreven voor diegenen die worden opgeleid om te mogen werken met en voor jeugd: met kinderen, jongeren of jongvolwassenen. Het gaat onder meer om aankomende leerkrachten, jeugdhulpverleners, kinderopvang-medewerkers, jongerenwerkers, gezinsbegeleiders, jeugdbeleidsmedewerkers of sportbegeleiders. Uitgangspunt in dit boek is dat al deze jeugdprofessionals iets met elkaar gemeen hebben: het zijn allemaal beroepsopvoeders, oftewel pedagogische professionals. Maar wat betekent het eigenlijk om iemand op te voeden of om opvoeder te zijn? Wat vraagt het van iemand om professioneel op te voeden? En wanneer kunnen we zeggen dat dat professioneel opvoeden een pedagogisch karakter heeft? Wat betekent het als we zeggen dat een leerkracht of jeugdwerker een pedagogische verantwoordelijkheid heeft? In dit boek worden deze vragen beantwoord. Gaandeweg wordt er een beeld opgebouwd van hoe pedagogische professionaliteit kan worden begrepen, en wat het vraagt van beroepsbeoefenaren om zich deze professionaliteit eigen te maken.

Met het boek willen we studenten de hand reiken en ze meenemen in de rijke wereld van het opgroeien, de opvoeding en iedereen die daarbij betrokken is. We willen dat ze een betekenisvol beeld vormen van de vragen en dilemma's die met de (professionele) opvoeding samenhangen. Ons vertrekpunt is daarom de min of meer alledaagse beschrijving van opgroeien, opvoeding en de professionele betrokkenheid daarbij. Inzichten uit de theorie dienen eerder ter aanscherping en verdieping van die beschrijving dan dat ze systematisch uiteen worden gezet. We hebben geprobeerd om een boek te maken dat toegankelijk is, tot de verbeelding spreekt en aanzet tot zelf nadenken. Daarom maken we veel gebruik van verhalen, casusbeschrijvingen en gedichten. Door het boek heen zijn opdrachten opgenomen die studenten oproepen om zelf een betekenisvolle inhoud te geven aan de behandelde stof. Onder meer door de inhoud te relateren aan het eigen leven en de opvoeders waarmee zij zelf te maken hebben gehad. Op de website bij het boek zijn links en andere lees- en kijktips te vinden, vaak documentaires of websites die relevante casuïstiek bieden.

Dat we ons met het boek richten op zo'n brede groep van aankomende professionals plaatste ons voor de onmogelijke taak om alle verschillende relevante opleidingen recht te doen. We hebben geprobeerd hier toch enigszins aan tegemoet te komen door afwisselend gebruik te maken van voorbeelden uit verschillende werkvelden als het onderwijs, de kinderopvang, de jeugdhulp of het jeugdwelzijnswerk. We realiseren ons echter dat dit met zich meebrengt

dat studenten zich niet altijd in die voorbeelden zullen herkennen. Wij denken echter dat de behandelde thema's herkenbaar en relevant kunnen zijn voor iedereen die met of voor jeugd werkt. We roepen docenten en studenten op om het boek naar eigen hand te zetten door de thema's en opdrachten te vertalen naar de eigen beroepsgroep of het eigen werkveld. Waar mogelijk hebben wij hiertoe in opdrachten al een voorzet gedaan.

De overkoepelende boodschap van het boek is dat pedagogische professionaliteit op zijn minst betekent dat professionals zich verhouden tot drie dimensies:

- 1 Ze dienen zich te verdiepen in en aan te sluiten bij de jeugdigen, opvoeders en specifieke opvoedingssituatie en -context waarbinnen ze zich geplaatst zien.
- 2 Ze dienen zich te manifesteren als beroepsbeoefenaar en zich rekenschap te geven van de voorwaarden, taken, eisen en criteria die aan de uitoefening van het beroep verbonden zijn.
- 3 Ten slotte dienen ze op een persoonlijke manier invulling te geven aan hun beroep als jeugdprofessional.

Deze dimensies zijn werkveld- en discipline overstijgend. En wij zijn er als auteurs van overtuigd dat recht doen aan deze dimensies het pedagogische karakter van onze professionele omgang met kinderen zal versterken, en positief zal bijdragen aan het opgroeien en de opvoeding van jeugdigen.

Roel van Goor & Loes Houweling

INHOUD

1	DE VRAAG NAAR PEDAGOGISCHE PROFESSIONALITEIT	11
1.1	Inleiding	11
1.2	Een breed beeld van opgroeien en opvoeding	12
1.3	Alledaagse opvoedvragen en moeilijke opvoedkeuzes	15
1.4	Verschillende opvoedverantwoordelijkheden	18
1.5	Aanpak en opbouw	20
2	OPGROEIEN EN OPVOEDING	25
2.1	Inleiding	25
2.2	Opgroeien	25
2.2.1	Opgroeien in een eigen wereld!?	26
2.2.2	Een buiten- en een binnenwereld	30
2.2.3	Hoe het opgroeien vorm krijgt	32
2.2.4	Zelf iemand willen worden	34
2.3	Opvoeding	35
2.3.1	Opvoeding als bemiddeling tussen kind en wereld	37
2.3.2	Opvoeding als verbinding tussen verleden, heden en toekomst	38
2.3.3	Opvoeding als relatie	38
2.3.4	Opvoeding als verantwoordelijkheid	39
2.3.5	Opvoeding als afstemming	40
2.4	Slot	41
3	OPVOEDEN EN OPVOEDKENNIS	43
3.1	Inleiding	43
3.2	Hoe ouders opvoeden en waarom	43
3.3	Ideeën over opvoeden	49
3.3.1	Alledaagse kennis	49
3.3.2	Populaire opvoedadviezen	52
3.4	Wetenschappelijke kennis	53
3.4.1	Kwantitatief wetenschappelijk onderzoek	55
3.4.2	Kwalitatief wetenschappelijk onderzoek	57
3.4.3	Actie- of handelingsonderzoek	57
3.4.4	Filosofisch-theoretisch wetenschappelijk onderzoek	58
3.5	Relatie theorie-praktijk	58
3.6	Slot	59

4	OPVOEDEN ALS BEROEP	61
4.1	Inleiding	61
4.2	Allemaal opvoeders	62
4.3	Jeugdprofessionals, opvoedverantwoordelijkheid en expertise	65
4.4	Professioneel opvoeden: een juridisch perspectief	69
4.5	Professioneel opvoeden vanuit functionele verdelingen	73
4.5.1	Functionele verdeling tussen jeugdprofessionals en ouders	74
4.5.2	Functionele differentiatie binnen organisaties	77
4.5.3	Functionele verdeling tussen organisaties	78
4.6	Professioneel opvoeden: een maatschappelijk en politiek perspectief	79
4.7	Slot	84
5	PEDAGOGISCH HANDELEN ALS PERSOON	85
5.1	Inleiding	85
5.2	Inspirerende jeugdprofessionals	85
5.2.1	Interne noodzaak	87
5.2.2	Interne drive	88
5.3	Persoonlijke en professionele identiteit	89
5.4	Persoonlijke opvoedverantwoordelijkheid	94
5.5	De meervoudigheid van pedagogische professionaliteit	96
5.6	Problematisering als professionele kwaliteit	100
5.7	Slot	102
6	PROFESSIELEEL-PEDAGOGISCH LEREN HANDELEN	103
6.1	Inleiding	103
6.2	Expertise in: opgroeien, opvoeding en opvoeden	104
6.2.1	Leren over opgroeien, opvoeding en opvoeden	105
6.2.2	Opgroeien en opvoeding leren zien	106
6.2.3	Leren afstemmen op opgroeien en opvoeden	107
6.3	Expertise in: opvoeden als professie	109
6.3.1	Formele voorwaarden: opleiding, werkzaamheden, regels en eisen	109
6.3.2	Afstemmen op setting, context en maatschappelijke verwachtingen	111
6.3.3	Vorming van een missie in de beroepsuitoefening	113

6.4	Expertise in: jezelf als professional	117
6.4.1	Je verhaal leren vertellen	117
6.4.2	Persoonlijke opvoedverantwoordelijkheid leren dragen	120
6.4.3	Leren professioneel-pedagogisch te oordelen: verbinding van drie dimensies	123
6.5	Tot slot: opleiden tot expertise, zelfvertrouwen en zelftwijfel	128

LITERATUUR	131
REGISTER	137
OVER DE AUTEURS	141

DE VRAAG NAAR PEDAGOGISCHE PROFESSIONALITEIT

1.1 INLEIDING

'Ik ben woonachtig in een achterstandswijk genaamd Poelenburg die sinds kort vaak negatief te horen en te zien is op verschillende mediakanalen. Ook ik weet donders goed dat het niet altijd even leuk en aardig is in mijn wijk. Ik heb jarenlang gezien en gemerkt dat de jongeren geen visie of idealen hebben. Ik heb ervoor gekozen om mijzelf te ontwikkelen op een professionele manier. Op deze manier kan ik meer betekenen voor mijn wijk, jeugd, samenleving en zelfs deze hele mooie maatschappij van ons. Mijn ideale beeld is een maatschappij waarin er geen onderscheid wordt gemaakt op grond van religie, etniciteit, leeftijd en geslacht. Hierbij hoop ik iets te kunnen betekenen voor alle minderheden in Nederland!'

Bron: Openbare Bibliotheek Amsterdam (z.d.)

Bij het opgroeien en de opvoeding van jeugdigen, van baby's en peuters tot jongvolwassenen, zijn talloze professionals betrokken. Je vindt ze op school, de crèche, de kinderopvang en in het gezin. Maar ook bij gemeenten, jeugdhulpinstanties en binnen het jeugdwelzijnswerk. Werken met en voor jeugd spreekt mensen om een bepaalde reden aan. Vaak is het een bewuste keuze om een opleiding tot jeugdprofessional te kiezen. Iemand is gemotiveerd om iets voor kinderen of jongeren te betekenen, om een positieve bijdrage te leveren aan de manier waarop ze opgroeien. Soms komt dit voort uit de ervaring goed met kinderen overweg te kunnen en het leuk te vinden, soms uit iets wat iemand zelf in zijn jeugd gemist heeft. Of iemand heeft persoonlijk ervaren welke waarde professionals kunnen spelen in het leven van een jeugdige. Een aantal reacties van beginnende studenten op de vraag waarom ze graag met kinderen of jongeren willen werken:

'Ik weet niet waarom, maar de afdeling Neonatologie, die heeft me altijd al getrokken.'

'Opvoeding is de basis van een goede samenleving.'

'Als kind wilde ik al juf worden.'

'Samen met het kind kom ik tot fantasierijke verhalen.'

'Laat mij de jeugd helpen voor de volgende generatie.'

‘Ik wil graag met kinderen werken omdat ik nieuwsgierig ben naar hun denken, voelen en handelen.’

‘Ik wil kinderen een betere schooltijd geven dan ik had.’

In dit hoofdstuk wordt een eerste aanzet gegeven tot het denken over opgroeien en opvoeden en wat het betekent om daar als professional bij betrokken te zijn. Het geeft inzicht in de aanpak en opbouw in dit boek.

1.2 EEN BREED BEELD VAN OPGROEIEN EN OPVOEDING

Werken met en voor kinderen en jongeren is waardevol. Het is gericht op de erkenning, het welzijn, de vorming en de toekomst van kinderen en jongeren. Elk kind moet gezien worden, zich kunnen ontplooien en de kans krijgen deel te nemen en bij te dragen aan de samenleving. Jeugdprofessionals spelen daarin een onontbeerlijke rol. Dit boek is geschreven voor die bijzondere groep professionals-in-opleiding die dit belangrijke werk wil gaan doen.

Er zijn verschillende opleidingen die gericht opleiden voor het werken met en voor jeugd. Denk aan studenten van de volgende beroepsopleidingen:

- Social Work (uitstroomprofiel Jeugd)
- Pedagogiek
- Pabo
- Lerarenopleidingen voortgezet onderwijs
- Pedagogisch Educatief Professional
- Onderwijsondersteuner
- Pedagogisch Management Kind en Educatie
- Kinderopvang

Het boek is ook te gebruiken bij uiteenlopende opleidingen voor beroepen waarin je geregeld met kinderen en jongeren te maken hebt, zoals hbo (jeugd)verpleegkunde, (kinder)fysiotherapie of sportkunde of vaktherapie. Het boek voorziet in een aantal basisgedachten die ook voor deze professionals van belang zijn.

OPDRACHT 1.1

Geef aan waarom jij voor deze opleiding hebt gekozen en/of geef aan waarom je met jeugd wilt werken.

Elke leraar, jeugdhulpverlener, pedagogisch medewerker, groepsleider, jeugdverpleegkundige of andere jeugdprofessional speelt een rol in de levens van kinde-

ren en jongeren en probeert er een positieve bijdrage aan te leveren. Dit vereist bijzondere kennis en kunde, waarvoor je eerst een opleiding volgt. Wat binnen zo'n opleiding op zijn minst geleerd moet worden, is vastgelegd in een beroepsprofiel. Zo'n profiel beschrijft de professionele kwaliteiten die een startende beroepsbeoefenaar minimaal dient te bezitten om het beroep te mogen uitoefenen.

De bekwaamheidseisen van leraren zijn onderverdeeld in vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische bekwaamheden. Onder pedagogische bekwaamheden worden verstaan:

- het omgaan met groepen en individuele leerlingen;
- leren stimuleren;
- ontwikkelingsproblemen signaleren.

Deze bekwaamheidseisen zijn wettelijk vastgelegd (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2017).

Het profiel van de sociale professional binnen het profiel Jeugd omvat aspecten als:

- preventie
- jeugdparticipatie
- gemeentelijk jeugdbeleid
- kindbescherming
- ouderschapsontwikkeling
- pedagogische visies (Sectoraal adviescollege hogere sociale studies, 2017)

Opgroeien en opvoeden ondersteunen, het landelijk opleidings- en competentieprofiel voor de hbo-bacheloropleiding Pedagogiek (Geurts & Metselaar, 2020), beschrijft drie kerntaken met elk hun eigen competenties:

- 1 opgroeien en opvoeden ondersteunen;
- 2 condities voor opgroeien en opvoeden bevorderen;
- 3 professionaliteit versterken.

Er worden verschillende accenten gelegd binnen de diverse beroepsprofielen voor jeugdprofessies, maar je kunt wel een grote gemene deler aanwijzen: het bijdragen aan het welzijn, de vorming en daarmee de opvoeding van kinderen. De verschillende beroeps- en opleidingsprofielen richten zich vaak op concrete beroepsspecifieke taken in relatie tot aspecten van het opgroeien en opvoeden van jeugdigen, zoals onderwijzen, hulp verlenen, ouders begeleiden of jeugdactiviteiten organiseren. Maar ongeacht het beroep en deze specifieke verschillen, moeten alle jeugdprofessionals expertise hebben op het gebied van het ondersteunen van het opgroeien en de opvoeding van jeugdigen in het al-

gemeen. Je noemt deze expertise *pedagogisch*. ‘Ped’ is afgeleid van het Griekse ‘pais’ (= kind), en ‘agogisch’ komt van het Griekse ‘agein’ (= leiden). Het is dus de expertise die vereist is om kinderen en jongeren te (bege)leiden.

De jeugdprofessional draagt eraan bij dat kinderen en jongeren positief opgroeien en opgevoed worden. Vragen en overwegingen die daarbij een rol spelen zijn bijvoorbeeld:

- Wat betekent het om jong te zijn en groot te worden?
- Wat maakt dat het opgroeien soepel of minder soepel verloopt?
- Wie zijn allemaal betrokken bij de opvoeding?
- Wat houdt opvoeden eigenlijk in?
- Waarom voeden mensen op zoals ze opvoeden?

Een professionele betrokkenheid bij opvoeden roept ook vragen op als de volgende:

- Wat betekent het om je vanuit je beroep met opvoeding bezig te houden?
- Hoe verhoudt je werk zich tot wat ouders doen?
- Wat is je rol als beroepsopvoeder in de samenleving?
- Wat betekent het voor jou als persoon om als professional een rol te spelen in de levens van anderen?

In dit boek komen deze vragen aan de orde. Je leest wat opgroeien, opvoeden en professionele bemoeienis tegenwoordig in onze samenleving met zich meebrengen, en wat dat betekent voor je professionele rol. Hermanns (2009) vindt dat elke jeugdprofessional expert moet zijn in wat hij ‘het gewone leven’ noemt, hoe bijzonder een kind of een gezin ook is en hoeveel problemen er ook spelen. Hij zet zich hiermee af tegen de gedachte dat voor de opvoeding van kinderen altijd deskundige kennis of speciale technieken nodig zijn. Volgens Hermanns verlopen het opgroeien en de opvoeding van kinderen doorgaans als vanzelfsprekend, als onderdeel van het alledaagse leven. Dit dient altijd het uitgangspunt te zijn, ook bij professionele, deskundige bemoeienis met de opvoeding. Wij gaan ook uit van zo’n alledaagse insteek: het onderwijs, jongerenwerk, de jeugdhulp of begeleiding van ouders. Het uitgangspunt ligt in het aansluiten bij het opgroeien en opvoeden zoals het zich aan ons voordoet.

Aansluiten bij het gewone leven betekent oog hebben voor de oneindige rijkdom en complexiteit in de levens van mensen en alle sociale, culturele en maatschappelijke factoren die er een rol in spelen. Dat vraagt om enorme opmerkzaamheid, invoelend vermogen en tact. Het betekent dat je kinderen, jongeren en hun ouders niet zomaar tegemoet kunt treden vanuit jouw persoonlijke, theoretische,

professionele ideeën, visies of kaders. Je dient je eigen perspectief juist te kunnen overstijgen en bevragen, en er is niets moeilijker dan dat. Het houdt in dat je begint aan een reis op open zee, zonder duidelijke eindbestemming en zonder instrumenten waarmee je exact je koers kunt bepalen. Biesta laat ons dit zien in het volgende citaat over wat hij ‘het prachtige risico van onderwijs’ noemt: ‘Het risico bestaat omdat onderwijs geen interactie is tussen robots, maar een ontmoeting tussen mensen. Het risico bestaat omdat leerlingen geen objecten zijn die moeten worden getraind en gedisciplineerd, maar handelende en verantwoordelijke subjecten. Natuurlijk onderwijzen we omdat we resultaten willen bereiken en omdat we willen dat onze leerlingen leren en presteren, maar dat betekent niet dat een onderwijstechnologie, dat wil zeggen een perfecte afstemming tussen input en output, mogelijk of zelfs wenselijk is’ (Biesta, 2015, p. 15).

OPDRACHT 1.2

De voorgaande uitspraak van Biesta gaat over het onderwijs. Hij maakt duidelijk dat de uitkomst van onderwijs niet voorspelbaar is. Je kunt niet vooraf met zekerheid zeggen wat een kind zal leren. Dat geldt ook voor het opvoeden door ouders. Kun je bedenken wat je ouders je hoopten mee te geven, maar wat uiteindelijk anders gelopen is?

1.3

ALLEDAGSE OPVOEDVRAGEN EN MOEILIJKE OPVOEDKEUZES

Een brede, alledaagse benadering van opgroeien en opvoeden betekent dat je aansluit bij alledaagse vragen die in de opvoeding een rol spelen. Ter illustratie een voorbeeld van een vraag van ouders aan een professional.

Omgaan met kinderen en het wereldnieuws

‘Mijn man en ik hebben de laatste tijd steeds vaker dezelfde discussie. Moeten we ‘het nieuws’ nu wel of niet aan onze kinderen laten zien?

We ontbijten met z’n allen aan tafel, en meestal checken mijn man en ik dan ondertussen op de laptop onze e-mail, het weer, en het nieuws. Bij dat laatste draai ik altijd de computer zo dat de kinderen niet direct mee kunnen kijken. Mijn man vindt dat onzin en het komt de laatste tijd regelmatig voor dat onze zoon van 6 zeer geïnteresseerd mee zit te kijken en vragen begint te stellen.

Ik vind hem veel te jong om hem met groot nieuws te confronteren. Als hij wel eens wat meekrijgt uit gesprekken, en daar vragen over stelt, vind ik dat oké. Maar als hij vragen begint te stellen over al die (doods)kisten ... Dan vind ik dat te ver gaan.

Mijn man vindt dat we hem niet hoeven af te schermen voor al het nieuws. Hij vindt dat het geen plaatjes zijn waar mijn zoon nachtmerries van kan krijgen. Maar ik ben daar niet zo zeker van.'

Bron: Nikken (2011)

Filosoof Roovers (2017) stelt zichzelf een vergelijkbare vraag als de moeder hiervoor: 'Ik wil mijn kinderen opvoeden tot geïnteresseerde en verantwoorde-lijke burgers, maar ik wil ze ook beschermen tegen nieuws dat hun misschien wat naïeve, maar optimistische wereldbeeld definitief krassen toebrengt. Deze paradox begeleidt mij voortdurend in de opvoeding' (p. 19). Net als de ouders in het voorbeeld, laat Roovers zien dat er geen eenduidig antwoord is op de vraag wat je zou moeten doen. Bij opvoeden kom je tal van dergelijke paradoxen tegen. Deze komen voort uit een kenmerk van opvoeden: kinderen en jongeren groeien op en kunnen bepaalde dingen nog niet. Daar hebben ze volwassenen bij nodig. Niet alleen om het van hen over te nemen, maar juist ook om te leren het zelf te doen. Je wilt zorgen voor kinderen en hen beschermen, maar hen ook helpen om zelfstandig te zijn. Opvoeders hebben daarom voortdurend met deze paradoxen te maken.

De Duitse pedagoog Mollenhauer (2017) wijst er in dit verband op dat opvoeders de wereld niet alleen *presenteren* door te wijzen op hoe deze in elkaar zit ('Kijk, dit is een houtje, dit is een hamer, zo timmer je een huisje'). Ze moeten er ook over nadenken wát ze kinderen mee willen geven en hóé ze dat het best kunnen doen. Hij noemt dit *representeren*. Door te representeren geef je context. Daarmee wordt voor kinderen meer duidelijk en zijn ze ook geneigd iets van belang te vinden. Volwassenen maken voortdurend keuzes over wat ze belangrijk vinden voor kinderen om zich eigen te maken en de manier waarop ze dit willen overbrengen. Een voorbeeld hiervan zie je in discussies over het onderwijs. Die gaan zowel over de inhoud van wat er geleerd moet worden – wel of geen techniek, Duits, *21st century skills* – als over de inrichting van het onderwijs:

- vanuit welke visie een school werkt;
- hoe de leeromgeving wordt ingericht;
- welke lesmaterialen een school gebruikt.

De paradox is hier dat je kinderen wilt leren hoe de wereld in elkaar zit, maar dat ze het voor een groot deel moeten doen met de manier waarop volwassenen die wereld aan hen voorspiegelen. Er ligt hier nog een andere paradox onder. Een opvoeder is zich bewust van de verantwoordelijkheid om het kind dingen over de wereld te leren. Maar hij weet dat hij geen controle heeft over dat leren. Hij is afhankelijk van het kind. De Franse (onderwijs)pedagoog Meirieu (2016)

verwoordt het als volgt: ‘Hij [de leraar] dient de verantwoordelijkheid van zijn onderwijzen te onderkennen: als de leerling zou weten wat hij moet leren, dan zou hij geen leerling meer zijn en geen leraar meer nodig hebben. Toch weet de leraar zich op elk gegeven moment voor een verschrikkelijke machteloosheid geplaatst: hij ontdekt al gauw dat hij niet in de plaats van de ander kan leren. Dat de weerstand van de leerling bestand is tegen zijn manoeuvres en dat hij daardoor vaak genoeg eindigt met de meelijwekkende uitroep: “Ik kan niet in jouw plaats leren! Zonder jouw inzet, jouw aandacht, jouw bereidwilligheid, kan ik niets voor jou doen. Als jij je niet inzet, stranden we samen”’ (pp. 27-28). De consequentie hiervan is dat de leraar voortdurend moet zoeken naar een balans: ‘overbrengen zonder op te leggen, uitleggen zonder te standaardiseren, begeleiden zonder opdringen’ (ibid., p. 27).

Dit soort paradoxen zijn onlosmakelijk verbonden met opvoeden. Ze zorgen ervoor dat je opvoedvraagstukken nooit eenduidig kunt beantwoorden. Niet alleen hangt het af van de specifieke omstandigheden (Wat is er aan de hand? Wie zijn er allemaal bij betrokken? Wat is de leeftijd van de jeugdige? Wat kan de jeugdige?), maar ook met wat betrokkenen belangrijk vinden. De moeder in het voorbeeld aan het begin van deze paragraaf vindt het belangrijk om haar zoon van zes te beschermen. De vader vindt het misschien belangrijk om diens nieuwsgierigheid niet af te remmen. Dit alles speelt zich af in een wereld die in toenemende mate als complex ervaren wordt (Boutellier, 2011). Snelle technologische ontwikkelingen, sociale media, maar ook toenemende migratiestromen en de milieucrisis zorgen ervoor dat we minder makkelijk kunnen terugvallen op hoe we gewend zijn om iets te doen. Kinderen en jongeren komen in aanraking met zaken die hun opvoeders niet vanuit hun eigen ervaringen kennen. Denk bijvoorbeeld aan kindvloggers en jonge influencers. Opvoeders staan voor vragen als: Hoe leer je kinderen om te gaan met sociale media die je zelf niet van jongs af aan gewend bent? Hoe voed je je kinderen op in een cultuur waarin je zelf niet opgegroeid bent?

Privacy, milieu, big data, fakenieuws, deepfakes, de macht van Google en Facebook, politieke en economische verschuivingen zijn issues die momenteel veel stof doen opwaaien. De wereld, zo schrijft Harari (2018), verandert snel. Eigenlijk is verandering de enige constante. Niemand weet hoe de wereld eruitziet als een baby die nu geboren wordt ongeveer dertig jaar is. Hoe communiceren we dan met elkaar? Wat voor werk zal er zijn? Niemand kan dus weten wat kinderen moeten leren om zich in die wereld staande te houden. Veel ontwikkelingen spelen nu en gaan tegelijkertijd ook over de toekomst van de wereld. Jongeren eisen daar soms hun stem in, zoals Greta Thunberg deed. Zij riep op

tot een wekelijks schoolstaking omdat jongeren geen invloed hebben op het milieudebat, terwijl het om hún toekomst gaat. Voor veel ouders, docenten en schoolbesturen leidde dit tot de vraag of zij hun toestemming moesten geven om naar demonstraties te gaan of niet.

1.4 VERSCHILLENDE OPVOEDVERANTWOORDELIJKHEDEN

De paradoxen in de opvoeding hangen samen met een verantwoordelijkheid die we voor jeugd en hun opvoeding voelen; een opvoedverantwoordelijkheid. Pas als deze verantwoordelijkheid wordt ervaren of gevoeld, komen de paradoxen in beeld. Je voelt een spanningsveld bij het omgaan met een kwestie, juist als je je betrokken voelt bij de jeugdige(n) en het dus iets uitmaakt wat je doet. Juist omdat je belang hecht aan de opvoeding en het opgroeien van jeugdigen, ervaar je dat het eigenlijk onmogelijk is dé juiste keuze te maken. Tegelijkertijd word je vanuit die betrokkenheid bij de opvoedsituatie opgeroepen om te handelen; om een keuze te maken. Je kunt de kwestie niet negeren, juist omdat de situatie je aan het hart gaat; de opvoedsituatie doet een appèl op ons.

OPDRACHT 1.3

Een stel ouders vraagt zich af of ze het hun zestienjarige dochter toe moeten staan om een tatoeage te laten zetten. Op zich vinden ze het belangrijk om hun dochter op deze leeftijd zelf keuzes te laten maken over zaken die haar eigen leven aangaan. Aan de andere kant willen ze haar behoeden voor de spijt die ze later zou kunnen hebben van het nemen van de tatoeage. Vanuit hun betrokkenheid voelen ze zich verantwoordelijk en willen ze doen wat juist is. Maar wat is het juiste in dit geval?

Bedenk zelf enkele voorbeelden van dit soort dilemma's waarvoor ouders zich geplaatst kunnen zien.

Opvoedverantwoordelijkheid geldt niet alleen voor ouders. Ook professionals, wetgevers en beleidsmakers staan voor moeilijke keuzes die ingrijpen in de opvoeding en het opgroeien van jeugdigen. Zo'n opvoedverantwoordelijkheid betreft de hele samenleving. De Winter (2007) beschouwt de opvoeding als een samenwerking tussen het privédomein – het gezin, het persoonlijke leven – en het publieke domein – de samenleving, maatschappelijke instituties, wet- en regelgeving. Daarin zijn de verantwoordelijkheden voor verschillende partijen – gezin, onderwijs, kinderopvang, hulpverlening – afgebakend en verdeeld. Hiermee is de opvoeding niet alleen een persoonlijke aangelegenheid van de

ouders, maar ook een maatschappelijke en politieke verantwoordelijkheid. Dat vraagt dus ook van politici om het maken van verantwoordelijke keuzes die, volgens socioloog Schuyt (2007), gericht zijn op het waarborgen van een goed leven van huidige en toekomstige generaties. In zijn woorden: ‘Politici moeten primaire verantwoordelijkheid opvatten voor de mogelijkheid dat jeugdigen, eenmaal volwassen, de fakkel van de mensheid en het beheer over de natuur overdragen aan hún jongere generatie, die zodanig zijn opgevoed en opgeleid, dat zij op hún beurt diezelfde basiscondities overdragen aan hun jongeren enzovoorts’ (p. 130).

Politieke opvoedverantwoordelijkheid in onvoorziene tijden

Tijdens de coronacrisis heeft de overheid besloten scholen te sluiten en eindexamens niet door te laten gaan. Dat had grote gevolgen voor kinderen en jongeren. Ouders werden ineens geacht hun kinderen te onderwijzen. Leerkrachten en docenten moesten alternatieve lesvormen bedenken. Maar nog belangrijker wellicht: kinderen en jongeren misten de sociale omgang met leeftijdsgenoten en de mogelijkheid om even niet thuis te zijn. Met name voor jeugdigen die het thuis niet zo gemakkelijk hebben, of in situaties zijn waarin sprake is van huiselijk geweld, had dit verstrekende gevolgen. Voor leraren bracht het deze vragen mee: Hoe gaan we kinderen en gezinnen bereiken die niet beschikken over een laptop? Gaan we alle leerlingen – ongeacht hun thuissituatie – veel laten oefenen? Of vergroten we daarmee het verschil tussen de leerlingen te veel? Terwijl de minister het besluit nam om verdere verspreiding van het virus te voorkomen, waren de gevolgen maar in beperkte mate te overzien. Niemand had immers een situatie als deze eerder meegemaakt.

Binnen de verschillende partijen die een bijzondere opvoedverantwoordelijkheid hebben, gaat het in dit boek vooral over jeugdprofessionals. Ook voor hen geldt dat zij, afhankelijk van het beroep dat zij vervullen, een afgebakende verantwoordelijkheid hebben die hoort bij hun rol als professional. Deze professionele opvoedverantwoordelijkheid loopt als een rode draad door dit boek. Ook van professionals wordt verwacht dat zij handelen. En ook voor hen geldt dat je niet eenduidig kunt vaststellen welke keuzes ze daarin moeten maken. Dat je geen eenduidige antwoorden kunt geven op de vraag wat het juiste is om te doen, betekent niet dat zomaar alles goed is. Het hoort bij de verantwoordelijkheid van een professional om, op basis van zijn pedagogische expertise, een goede inschatting te maken. In dit boek staat de vraag centraal wat het betekent om die professioneel-pedagogische verantwoordelijkheid te dragen. We gaan in op de onderliggende vragen, zoals:

- Waaruit bestaat eigenlijk die expertise van opvoedprofessionals?
- Wat geldt als expertise op het gebied van opvoeding?

- Wat betekent het om er een beroep op te doen in de beroepspraktijk?
- Wanneer noemen we een bepaalde expertise of een bepaald handelen ‘pedagogisch’?
- Wat vraagt het van een professional om dat aan de dag te leggen?

Het woord ‘pedagogisch’ verwijst enerzijds naar de pedagogiek als academisch vakgebied, waar kennis over en visies op opvoeding worden gegenereerd. Anderzijds verwijst het naar de praktijk van opvoeding en onderwijs, in het bijzonder naar het in positieve zin bijdragen aan die praktijk. Daarmee verwijst ‘pedagogisch’ ook naar een manier van je verhouden tot de opvoeding. Als je het in de praktijk hebt over pedagogische rechtvaardiging, pedagogisch handelen, een pedagogische blik of pedagogische kwaliteit, dan betekent dat doorgaans niet alleen ‘in lijn met de kennis of deze visie’. Het heeft ook een waardevolle connotatie, in de zin van ‘het getuigt van sensitiviteit voor wat er in de opvoeding nodig is’. Pedagogisch handelen veronderstelt dus dat er rekening is gehouden met inzichten uit de pedagogiek als vakgebied én dat algemene kennis of een abstracte visie op een sensitieve manier wordt aangewend of ingezet, passend bij een specifieke situatie.

1.5 AANPAK EN OPBOUW

In dit boek ga je op zoek naar de vraag wanneer je het handelen van jeugdprofessionals ‘pedagogisch’ kunt noemen. Oftewel, wanneer is er sprake van pedagogische professionaliteit? Het alledaagse leven, waaronder het leven binnen professionele organisaties, is daarbij het uitgangspunt. Je krijgt een inkijkje in hoe opgroeien en opvoeding vorm krijgen en welke rol professionals hierbij spelen. Zo word je je op betekenisvolle wijze bewust van elementen binnen de wereld van de jeugdprofessional.

We gebruiken een beschrijvende, vertellende manier. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de keuze voor betrokken, veelal doorleefde verhalen uit allerlei hoeken: persoonlijke levens, kunst, beroepspraktijk, nieuwsmedia, filosofie en (uiteeraard) de pedagogiek. Zo ontstaat een mix van praktische en theoretische verhalen die een doorkijk geven naar de omvattendheid en rijkdom van opvoeding. Daarmee maken we duidelijk dat het steeds gaat om mensen, individuen en gemeenschappen, en dat professioneel opvoeden geen eenduidige richtlijnen toestaat, maar dat het handelen ook niet willekeurig is.

De verhalende insteek laat zich ook zien in de casussen. Daarin komen verschillende werkvelden aan bod. De ene casus zal daardoor wat dichterbij jouw toekomstige beroep liggen dan de andere. Dat biedt je de mogelijkheid om je-

zelf steeds af te vragen of de casus je aanspreekt en waarom dat dan wel of niet zo is. Zo krijg je zicht op je eigen drijfveren.

Net als in dit eerste hoofdstuk zijn ook in de andere hoofdstukken allerlei opdrachten opgenomen. Ze nodigen uit tot reflectie op je eigen ervaringen met opvoeding, leven, opleiding en stage. Ze zijn erop gericht om de betekenis van de tekst te doordenken en naar jezelf toe te vertalen.

De opdrachten zijn individueel uit te voeren, maar uitwisseling met anderen zal je zeker helpen om er nog meer uit te halen. Dat kan in een vaste studiegroep, maar ook met mensen van buiten je studie, bijvoorbeeld vrienden of familieleden.

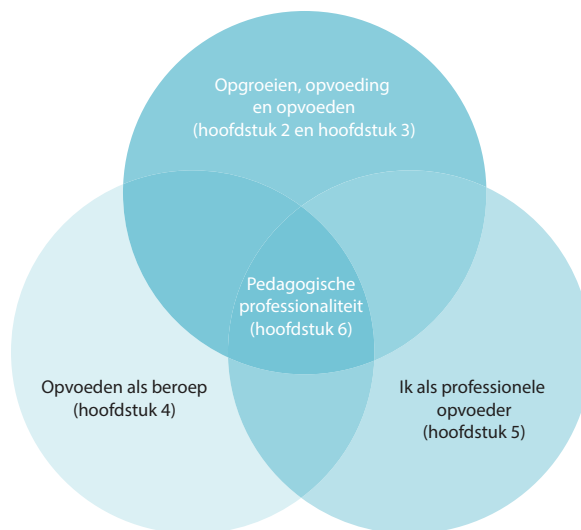
In het boek wordt op verschillende plekken uit andere boeken geciteerd, kom je suggesties voor andere boeken tegen, of verwijzingen naar films, tv-series of romans. Als je deze sporen volgt, merk je hoeveel en hoe vaak pedagogische thema's aan de orde zijn. Het zal je helpen om je pedagogische professionaliteit meer diepgang te geven. Hopelijk prikkelen ze je voldoende om voortdurend te blijven ontdekken. Op de website bij dit boek vind je een overzicht.

In het boek werk je toe naar een begrip van pedagogische professionaliteit en wat die van jeugdprofessionals vraagt. Vanuit een breed, alledaags perspectief op opgroeien en opvoeding bespreken we de complexiteit van het werk van jeugdprofessionals. Het boek is opgebouwd rond drie dimensies van pedagogische professionaliteit:

- 1 het opgroeien en opvoeden van jeugdigen (hoofdstukken 2 en 3);
- 2 wat het betekent om beroepsmatig bij het opgroeien en de opvoeding betrokken te zijn (hoofdstuk 4);
- 3 wat het invullen van het beroep van jeugdprofessional betekent voor de professional als persoon (hoofdstuk 5).

Elke dimensie wordt apart besproken om zo meer inzicht te geven. We laten zien dat ze elk hun eigen paradoxen en onbepaaldheden kennen. Het werken met en voor kinderen en jongeren speelt zich af op het snijvlak van die drie dimensies. Alle vragen, dilemma's en paradoxen spelen tegelijk een rol: het professioneel handelen krijgt uiteindelijk vorm in het gebied waar de drie dimensies – in figuur 1.1 voorgesteld als drie cirkels – elkaar overlappen. In die overlap gaat het erom hoe je als jeugdprofessional je handelen vormgeeft, vanuit de opvoedverantwoordelijkheid die bij jouw rol als pedagogisch professional hoort. In hoofdstuk 6 gaan we in op hoe je als jeugdprofessional kunt leren je tot de drie dimensies te verhouden en hoe je ze kunt integreren in de uitvoering van je werk.

Figuur 1.1 De drie dimensies van pedagogische professionaliteit

Hoofdstuk 2 laat zien hoe je opgroeien en opvoeding kunt begrijpen en hoe deze verschijnselen gekenmerkt worden door een enorme diversiteit: historisch, (sub)cultureel, biografisch en levensbeschouwelijk. Allereerst wordt ingegaan op opgroeien en wat het opgroeien van jeugdigen beïnvloedt. Vervolgens richt het hoofdstuk zich op opvoeding als beïnvloeding van het opgroeien. Er wordt een eerste uitwerking gegeven van de verantwoordelijkheid die bij opvoeding komt kijken.

Hoofdstuk 3 richt zich op hoe en waarom opvoeders opvoeden zoals ze dat doen. Wat kun je zeggen over de manier van opvoeden van ouders, en waardoor krijgt die vorm? Vervolgens wordt besproken welke kennis een rol speelt bij het vormgeven van de opvoeding. Er worden verschillende kennisbronnen onderscheiden, van alledaagse kennis tot bronnen van wetenschappelijke kennis. Ook wordt uitgelicht hoe je de relatie tussen kennis (theorie) en praktijk vanuit een praktisch perspectief kunt begrijpen.

In hoofdstuk 4 stap je in de wereld van de professionele opvoeder. Daarbij gaat het zowel om specifieke taken die voortkomen uit de betrokkenheid bij opgroeien en opvoeden, als om algemene verantwoordelijkheden die horen bij professional zijn. De samenleving kent professionals specifieke rollen toe. Hoe kun je tegen deze rollen aankijken? Hoe verhoudt een professionele rol zich tot de rol van de primaire opvoeders, de ouders? Deze aspecten komen aan de orde in de bespreking van drie verschillende perspectieven op professioneel opvoeden: juridisch, functioneel en politiek-maatschappelijk. Elk perspectief belicht andere elementen van de professionele opvoedverantwoordelijkheid van jeugdprofessionals.

Hoofdstuk 5 laat zien dat jeugdprofessionals ook altijd zichzelf als persoon inbrengen in de uitoefening van hun beroep. Het toont hoe ze dat doen, zonder dat het een puur persoonlijke aangelegenheid wordt. Het hoofdstuk gaat in op wat het betekent om naast een persoonlijke ook een professionele identiteit te ontwikkelen. En er wordt uitgelegd hoe je als persoon verantwoordelijkheid kunt dragen voor je beroepsmatig handelen. Hier wordt duidelijk dat je pas echt kunt spreken van professioneel-pedagogische opvoedverantwoordelijkheid als aan alle drie de dimensies van pedagogische professionaliteit recht wordt gedaan.

In hoofdstuk 6 wordt besproken hoe je leert je tot de drie dimensies van pedagogische professionaliteit te verhouden. Het vraagt bij elk van de drie dimensies iets anders om er goed bij aan te kunnen sluiten, waardoor je zicht krijgt op verschillende vormen van expertise die jeugdprofessionals moeten hebben. We sluiten het hoofdstuk af met de vaststelling dat professioneel-pedagogisch handelen uiteindelijk toch ook onbepaald en daarmee onzeker blijft. Als jeugdprofessional leer je daarom ook omgaan met onzekerheid, en vertrouwen op jouw professionele oordeel. Dit boek en je verdere opleiding ondersteunen je daarbij.

Bij het lezen van dit boek is het goed om te weten dat overal waar ‘hij’ staat, ook ‘zij’ gelezen kan worden.

Online materiaal

Op www.coutinho.nl/pedagogischeprofessionaliteit vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Op plekken waar naar de website verwezen wordt, staat dit icoon. Dit materiaal bestaat uit:

- links
- tips

